

ESEJ

ÚVODNÍK

Dokumentární filmy se mohou k uplynulému vztahovat v různých rovinách a poetikách. Skládat chlácholivý obrázek, nebo rozrušovat nepříjemnými otázkami, pohladit, nebo promyslet. Hnutí cinéma véřit začalo používáním lehkých přenosných kamer, které umožňovaly bezprostřední svědectví a blízkost, způsobilo nadšení z nekaširované autenticity a vyústilo v dramatickou diskusi o pravdě v dokumentu. Roberto Rossellini dobovou debatu uzavřel slovy, že pravda není otázkou technologie, ale morálního postoje. Vlastně ale nejde o hledání jakési jediné abstraktní pravdy či přesvědčivosti zobrazení, ve vztahu k minulosti je zásadní interpretační klíč, kontext (i kdyby ten rozevřel další nejednoznačnosti) a uvedení do souvislosti, jak o tom mluví dokumentaristka-bojovnice Kristina Vlachová. Údernost filmů, jejich moc nejen předvádět vědění, ale vrstvit a vystavovat otázkám, kriticky zkoumá na příkladu reprezentace komunistické minulosti historik Kamil Činátl. A konečně, film může s dějiny i experimentovat – na konceptu paralelních historií je založen film *Virtuální JFK*, který v dubnu uvádí kino Oko.

Dok.revue je kriticko-poetický měsíčník o dokumentárním filmu, který připravuje Mezinárodní festival dokumentárních filmů Jihlava jako jednu ze svých platform promyšlených dokumentů. Tři roky vycházel v Literárních novinách a od této chvíle se s ním můžete setkávat každé první pondělí měsíce v týdeníku Respekt. Esej nabízí interdisciplinární náhled na dokument, autorská animace na něj reaguje, rozhovor dává prostor osobnostem této části kinematografie, sport v krátkých zprávách mapuje dění na domácích i zahraničních dokumentární scéně, poznámka režiséra nechává autory vyznačit jejich momentální přemýšlení a báseň je veršem z filmu. Nechte se překvapit tím, jak může být dokument myslící, provokující i zábavný.

Andrea Slováková

MORÁLNÍ PATOS: DĚJINY KOMUNISMU V ZRCADLE ČESKÝCH FILMOVÝCH DOKUMENTŮ

S dokumentárními filmy, které reflektují komunistickou minulost, se v poslední době doslova roztrhl pytel. Je to nutně dobrá zpráva? Znamená kvantita i kvalitu? Minulost je samozřejmě potřeba připomínat. Nedochází však k jisté banalizaci tragických událostí moderní historie, když na nás pravidelně z televizní obrazovky vystupují obrazy holocaustu, když pamětníci stále dokola vzpomínají na utrpení v komunistických věznících a lágrech? Rozsáhlá produkce zároveň vzbuzuje otázku, jaké možnosti dokumentární film vzhledem k hlubší reflexi minulosti vlastně nabízí. Dokáže „pouze připomínat“, nebo je jeho potenciál vyšší? Zdá se, že český historický dokument (zaměřený na komunistickou minulost) prožívá svůj věk uhlířského pozitivismu. Vznikají rozsáhlé cykly filmových a televizních dokumentů, jejichž tvůrci se pokoušejí zmapovat danou problematiku v nezvykle extenzivní míře. Například 39 dílů seriálu *Příběhy železné opony*, které v produkci České televize natočili Ján Novák a Luděk Navara. Dokumentární cyklus až v přehnaně patetickém tónu (komentář Jaroslava Hutky) připomíná tragické pokusy o překonání státní hranice a usiluje především o morální apel: Za tento zločin nebyl nikdo potrestán! Každý, kdo byl režimem postižen, si z této perspektivy zaslouží místo na obrazovce. Každá nespravedlnost by měla být zaznamenána. Dokumentarista eviduje jednotlivé příběhy a jako pozitivistický historik se snaží komplexně vyčerpávat vymezené téma. K této kvantifikaci dokumentárních obrazů komunistické minulosti přispívá současný boom orální historie. Historici se pochopitelně snaží zachytit svědectví co největšího počtu dosud žijících pamětníků, oboustranně výhodná symbióza s různými dokumentárními

projekty se tak nabízí samo sebou. Tato cesta však může dokumentaristu snadno svést k tomu, že se z něj stane „pouhý“ archivář, který shromažďuje a třídí fakta, aniž by je nějak ověřoval a interpretoval.

Morální patos některých dokumentů diváka doslova zavalí. Imperativ Hlavně nezapomenout! přitom může cestu k hlubší reflexi minulosti leckdy uzavřít. Musí být historická témata vždy prezentována jako těžkopádně vážná? Nelze moderní dějiny vyprávět jinak než jako tragédii? Historický dokument nemusí prezentovat dějiny jen proto, aby ukázal vinu a vzbudil odpovědnost, ale může je nabídnout jako problémovou otázku, provokovat nedořečenosti či ironickým náhledem. Minulost se může divákovi nabízet též jako problém k řešení. Právě v tomto duchu zpracoval téma tzv. Anticharty režisér Petr Jančárek ve filmu *Zpátky ni krok? aneb Zpráva o podepisování v Čechách* (2002). Diskurz Anticharty je u nás povětšinou v zajetí jednoznačných soudů. Werich poslušně přišel a podepsal. Byla to jen prezidentská listina. Nelze obviňovat nemocného člověka. Jak byste se zachovali vy? Jančárkův dokument tuto bezvýhodnou polaritu ironicky překračuje a zasazuje do širšího kontextu. Dokument tak není pouze o podepisování a Antichartě, ale v širších souvislostech reflektuje specifickou roli umělců v kontextu české politické kultury a v neposlední řadě analyzuje, jak a zda se česká společnost s Antichartou vyrovnala.

Narůstající množství historických dokumentů může snadno vyvolat otázku: Nejsou hodnotnějšími dokumenty vlastní produkty lidové demokratického režimu? Vždyť socialistický film a televize samy vyprodukovaly obrovské množství zajímavého materiálu, který o minulosti smysluplně vypovídá. Dobové týdeníky, zprávy i filmy jsou přitom poměrně snadno dostupné. Potřebují tyto autentické „dokumenty doby“ vůbec nějaký komentář? Musí ve zmiňovaném Jančárkově dokumentu vzpomínat herečka Jaroslava Adamová? Nestačí si pustit autentické záběry z Národního divadla z 28. ledna 1977? Adamová svou apologii Wericha dokument skutečně obohacuje. **POKRAČOVÁNÍ NA STRANĚ 3**

SENTIMENTÁLNÍ POLITICKÝ DOKUMENT JE KÝČ

ROZHOVOR S REŽISÉRKOU KRISTINOU VLACHOVOU

Kristina Vlachová (*1934)

Vlastním jménem Jana Slánská, narozena v roce 1943. Vystudovala obor filmové dramaturgie a scenáristiky na FAMU a katedru rozhlasu, filmu a televize na ČVUT. V roce 2004 získala Cenu Andreje Nikolaje Stankoviče za dosavadní filmové dílo. Ve svých dokumentech se věnuje především reflexi československé komunistické minulosti. Výběr z nejvýznamnějších filmů: *Jáchymovská stigmata* (1991), *Řekl jsi ďáblu ne* (1992), *Pomník Heliodora Piky* (1993), *Bez milosti* (1998), *Zpráva o Králi Šumavy* (2000), *Věž smrti* (2002), *Dračí setba* (2006), *Kauza Uherské Hradiště* (2006), *Poselství Jana Palacha* (2008).

V sobotu 21. března vyšel v MF Dnes materiál o Králi Šumavy čili Josefu Hasilovi, kterého jste v roce 2001 navrhla Václavu Havlovi na medaili Za hrdinství. Natočila jste o něm i oceňovaný dokument.

Kauzou Krále Šumavy jsem se zabývala přes 30 let – od roku 1968 až do premiéry filmu *Zpráva o Králi Šumavy* v roce 2000. Trochu mě pobavilo, když jsem zjistila, že autor článku, historik z Brna, objevil až teď, že se Král Šumavy jmenoval Josef Hasil, narodil se na Šumavě, po únoru 1948 coby nepolapitelný agent-chodec převáděl ohrožené lidi na Západ – a nyní žije v USA na předměstí Chicaga. Podle tohoto historika ani prezident Havel, když Josefu Hasilovi uděloval v r. 2001 medaili Za hrdinství, netušil, že před ním stojí Král Šumavy, o němž v roce 1959 natočil režisér Karel Kachyňa stejnojmenný propagandistický film.

Bývá tento film dnes ještě někde promítán?

Ale ano, například na Masarykově univerzitě v Brně na katedře audiovizuálních studií v seminářích doc. Jiřího Voráče. Nebo na přednáškách pro veřejnost, které se dříve konaly v Akademii věd v Praze pod patronací dr. Kostlána z Ústavu pro soudobé dějiny. Vloni se tyto akce přelily do Ústavu pro studium totalitních režimů v Praze 3 na Žižkově, ale tam chodí jen málo lidí. Agent-chodec Josef Hasil zachránil život mnoha lidem, kteří by za odpor proti komunistické totalitě skončili po Únoru 1948 ve vězení, v uranových dolech nebo na popravišti. Tuto skutečnost chápou i ti studenti, kteří se narodili až po zhroucení komunismu. Naopak starší filmoví odborníci, kteří tak vytrvale zařazují Kachyňův propagandistický film do Zlatého fondu české kinematografie, nepochopili zřejmě ještě pořád nic.

Váš dokument získal v roce 2001 prestižní cenu

Chicago-Sisters. Jak vás v USA přijali?

Já jsem pro tu cenu tehdy do Chicaga nejela. Neměla jsem peníze na vízum.

Přestože o utrpení padesátých let vznikla již řada filmů, nemají tyto filmy zásadní vliv na podíl komunistů ve veřejném životě. Myslíte, že vy filmaři děláte v něčem špatně svoji práci, nebo je jediným řešením situace výhradně politická síla?

Před časem mi napsal z Kanady Josef Škvorecký: „Viděl jsem vaše filmy. Blahopřeju! Komunisti rozumějí jenom rány do zubů, ničemu jinému ne.“ I on je toho názoru, že procesy se zločinci proti lidskosti je třeba dokumentovat – už kvůli obětem, pro které je někdy takový film jediné zadosťuchání...

Není to pro vás frustrující, když vidíte, že svoji práci nic nezměníte?

Ale ne, občas se i něco změní. Kritizovala jsem svého času například poměry v ÚDV za „normalizačního“ ředitele Ireneje Kratochvíla – a výsledek byl, že se ÚDV s jedním z těch výtečníků rozloučil.

SOUDCE ZE ZÁPADNÍHO ČESKOSLOVENSKA

Ve filmu Věž smrti někdo říká, že ještě ani nebyly spočítány oběti komunismu, abychom věděli, kolik lidí kvůli tomuto režimu zemřelo. Kde se staly ty největší chyby, že po dvaceti letech nemáme ani tato základní data?

Dosud nevíme, jestli byl s představiteli minulého režimu uzavřeny nějaké dohody na téma beztrestnosti komunistů a o zachování jejich majetkových poměrů... A třeba se nikdy nikdo z nás nedozví, proč všechny polistopadové vlády postupovaly tak opatrně. Já osobně znám hodně vězňů i disidentů, kteří mají důchod dva tisíce měsíčně plus nějaké příplatky, zatímco bachaři a vojenští prokurátoři obdrželi obrovské odstupné a dodnes pobírají vysoké důchody (plus k tomu možná i příplatky od StB?). Když se podíváte na bývalého ministra vnitra Lubomíra Štroukala nebo na „kúl v plotě“ Milouše Jakeše: oba ve svých pražských vilách jen kvetou, vybaveni tou nejlepší lékařskou péčí. A když se Štrougal konečně dostal před soud, tak se nakonec všem vysmál. Ale přesto je vidět určitý pokrok: Např. už v roce 2006 schválila Rada Evropy ve Štrasburku rezoluci o nutnosti mezinárodního odsouzení zločinů totalitních komunistických zemí – takže i u nás vznikl Ústav pro studium totalitních režimů. A nedávno byl – díky své náklonnosti k optickým vláknům – odsouzen hrdinný kapitán Minařík. Doufám, že o něm Josef Laufer nezapomene složit populární píseň!

Jakou roli v proměně veřejného mínění sehrává tento ústav (ÚSTR), popř. Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu (ÚDV) či Konfederace politických vězňů?

Znám tyhle instituce zvnějšku i zevnitř. A právě teď o nich točím velice kritický film. ÚSTR, který byl oficiálně založen v únoru minulého roku, prodělal nečekaně rychlý a bohužel smutný vývoj. Nelze všechno svádět jen na Jičínskému, Paroubka a Rychetského nebo na současné komunisty...

Mohla byste být konkrétnější?

Tři roky jsem byla zaměstnaná ve slovenském Ústavu paměti národa u Jána Langoše – a tam jsem viděla předpremiéru toho, co se teď stalo v Praze. Několik lidí se špatnými charakterovými vlastnostmi klidně může takovouto instituci úplně zničit. Zevnitř. Na to není zapotřebí ani tanků, ani opozičních politiků.

Mluvíte tedy především o mezilidských vztazích?

Ano. V tomto smyslu je zajímavý například ředitel ÚSTR Pavel Žáček, který ve svých devětatřiceti letech dostal ohromné pravomoci, velkou odpovědnost – a neunesl to. Obklopil se polovzdělanými hochštapery, kteří tam teď v předklonu podepisují petice, aby zůstal ředitelem.

A ve slovenském Ústavu paměti národa to bylo obdobné?

Ano i ne. Představitel slovenského ÚPN Jan Langoš byl velice vzdělaný, i ve filosofii. A především to byl dospělý člověk! Dobrý a neúplatný. Který byl vždy několik koňských délek před ostatními. Jeho zaměstnanci ho nesmírně obdivovali. Přesto, když zemřel, tak se mnoha lidem v ÚPN vlastně ulevilo. Jeho bývalý nejlepší přítel se okamžitě přidal na opačnou stranu. A nejen on.

Nejste už unavená z toho, že společnost komunistickou minulost nedostatečně reflektuje? Nebo z toho, jak se chovají někteří historici či bývalí vězni?

Ale samozřejmě, že někdy mi všechno připadá marný. A že mě mrzí, jak se dnes pere nejen celá naše společnost ale i lidé v ÚSTR a v ÚDV a na Konfederaci. Potírají se mezi sebou, protože je začaly přerušovat osobní ambice. Je mi to líto, ale samozřejmě mě to velice zajímá. Takovou politickou scénou by jistě nepohrdl ani sám Balzac.

A jak se k řešení své minulosti postavili v jiných zemích, třeba v Německu?

V Německu se to podařilo lépe. (Doporučuji článek v Respektu 46 / 2008.) Možná i proto, že na vše tam bylo víc peněz: na Gauckův úřad, na nastavení metod, na penze i na soudní vyrovnávání se s minulostí. Ale nejdůležitější byla ta zeď, která umožnila, že do východního Německa mohli přijít demokratičtí soudci ze západního Německa. Tam by JUDr. Radomíra Veselá, která měla v Uherském Hradišti soudit Aloise Grebeníčka, nemohla tolik let uhýbat – protože by přišel soudce ze západního Československa a udělal by tu práci za ni.

NEJLEPŠÍ VÝUKA HISTORIE

Česká televize umožňuje natáčení vašich filmů?

Ano, většinou pracuji pro ČT. Bohužel ve smlouvě na náš poslední dokument *Poselství Jana Palacha* máme – já i scenárista – uvedeno, že nebudeme ČT kritizovat. Pod pokutou padesáti tisíc korun. Takže ji nekritizujeme, pouze konstatujeme. (Nejdřív jsem říkala, že takovou smlouvu nepodepíši – ovšem všichni moji známí mají ve svých smlouvách úplně totéž.)

Proměňoval se nějak postoj této veřejnoprávní instituce k vašim filmům a námětům v čase?

Drív bylo téma politických vězňů a vyrovnávání se s minulostí nevídané, po čase se však stalo módním. Takže nakonec mnohé mé náměty přijaté nebyly, a zároveň jiná režisérka dostala peníze na sedm hodinových dokumentů na stejném tématu.

Ano, vzniklo tady mnoho filmů, které jsou pouze sentimentálním zachycením výpovědí svědků, bez vztahu k současnosti, a především bez takové bojovnosti, s jakou k těmto tématům přistupujete vy.

Sentimentální dokumenty jsou kýč. Pokud ve filmu není zastoupena protistrana, tedy bachaři a soudci, a film se zaměřuje jenom na sentiment, který podbarvuje Mozartem a zapadajícím sluncem – to je přece to nejsnazší, co režiséři mohou udělat. A taky je to hezký, a navíc bez rizika, že je někdo bude žalovat.

Jaký máte vztah k zachycení nejruznějších vzpomínek a zkušeností prostřednictvím orální historie, která je často základem nejruznějších historických dokumentárních filmů?

Záleží na tazateli, na co se ptá, zda dokáže být partnerem. Nemyslím si, že orální historie je k ničemu. Naopak. Zvláště na venkově je spousta lidí, které vůbec nikdo nezná, kteří nikdy svůj příběh nevyprávěli, a kdyby za nimi nepřišlo auto s kamerou, nikdy by jej už neřekli. Často už do velkého města nebo na nějaký sraz dojet nemohou. Tak sedí u sebe doma a vyprávějí do kamery. To je výborné. Vy toho člověka vidíte, můžete se mu dívat do tváře – a on na vás. To vše je velmi cenné. Ale režiséři by měli o tom tématu nejdřív trošičku něco vědět.

„Pokud jde o mě, já bych nejradši zůstala ležet doma v posteli. Jenomže přijdou přátelé. A musím říci, že je ráda uvidím. Jiná šance, jak se potkávat, už totiž skoro neexistuje a já tuhle potřebu setkávání respektuji, ráda ji svými vlastními narozeninami posloužím. Je to paradox: za minulého režimu, ač plní úzkosti, jsme se scházeli častěji nežli dnes. Každý se teď za něčím honí, chybí mravní výchova; mít ducha se nevyplácí, žádá se jen zábava – ale zábava povrchní. Podívejte se třeba, kolik už máme televizi. A co vysílají,“ odpověděla MF Dnes režisérka Věra Chytilová na otázku, jak oslaví své letošní osmdesáté narozeniny.

V březnu změnil svou podobu a název výjimečný portál nabízející ke stažení téměř tři sta českých i zahraničních dokumentárních filmů. Nynější DocAllianceFilms.cz (dříve Doc-Air.cz) se opírá o spojení pěti evropských dokumentárních festivalů a jejich důraz na autorské dokumentární snímky, které se vymykají běžným televizním i společenským zadáním. První speciální akcí DocAllianceFilms.cz byla týdenní možnost stáhnout si zdarma Českým lvem oceněný snímek *Občan Havel*, zbylé dva nominované i tři filmovou akademií zpětně oceněné dokumenty. „Na jednu stranu je krásné, že když jsme si ty filmy zaplatili z daní, tak si je smíme volně stáhnout (zadarmo opravdu nebyly), na druhou stranu je špatně, že z našich daní jsou vůbec nějaké filmy točeny. Špatně by to bylo, i kdyby ta dílka jevila nějaké kvality, což ale rozhodně nejví – na propagandistické agítce (dokument – hahaha) či bláboly kriminálníchků zvědavý nejsem,“ komentuje iniciativu DocAllianceFilms.cz v diskusi na aktuálně.cz dzanny, který kromě *Občana Havla* zmiňuje i evropským Oscarem oceněný dokument *René* režisérky Heleny Třeštíkové. „Pochybuju, že dokument je pravdivější pohled na minulost tohoto opílce a mentálně chudšího člověka,“ přisazuje si v diskusi nad časosběrným prezidentským portrétem Mirek Dušín, „určitě ale nemíním ztrácet čas koukáním na tento dokument, to ten čas raději využiji smysluplněji, např. koukáním jak roste tráva nebo jak schne barva.“ Během zmíněných sedmi dnů DocAllianceFilm.cz prozkoumalo přes 63 tisíc zájemců a více než 40 tisíc zdarma zhlédlo některý z nabízených českých dokumentárních filmů.

Vznik českých filmů je ohrožen. Poslanecká sněmovna dosud jmenovala jen tři z minimálně šesti členů Rady Státního fondu ČR pro podporu a rozvoj české kinematografie, nejdůležitějšího garanta české filmové tvorby. Jaké skutečnosti rozhodují o budoucnosti české filmové krajiny, odkrývá doslovný přepis vystoupení poslance Petra Tluchoře na únorové sněmovní schůzi: „Ještě než vám oznámím výsledky tohoto hlasování, tak si nemohu odpustit jednu drobnou poznámku. Když jsem se, než jsme se rozešli na tajnou volbu, vám snažil podsunout informaci toho typu, že má-li být lístek platný, je možné zakroužkovat pouze šest z navržených sedmi kandidátů, tak už nebyla taková pozornost zřejmě tomu věnována, neboť 41 hlasovacích lístků bylo neplatných. Některé právě z toho důvodu, že bylo sedm zakroužkovaných jmen. Nicméně je to zřejmě život, a v tomto případě tedy ze 183 hlasovacích lístků bylo odevzdáno 114 platných hlasovacích lístků.“

Na vašich filmech je znát, že o tom tématu opravdu něco víte.

Což je výhoda věku. Navíc jsem filmařka, nejen novinářka. Samozřejmě že preferuji časosběrné natáčení. Když natáčíme příběhy konkrétních lidí (např. vězně a jeho bachaře, který se konečně dostal před soud), když sledujeme celé roky zápasu oběti s jeho bývalým trýznitelem i se současnými soudy, když nekonečně dlouho čekáme na vynesení rozsudku – tak to je ta nejlepší výuka historie.

A jak si při natáčení získáváte důvěru aktérů, abyste se dozvěděla i ty nejnejpříjemnější životní zkušenosti?

Aktéři vidí, že svým filmům oběťují úplně všechno. Že přijedou autobusem nebo tramvají. Tedy že jsem na tom vlastně stejně jako oni. Často mi pak píšou, že soud sice dopadl opačně, nežli doufali, ale film jim vše vynahradil. Jinými slovy: justice jim sice spravedlnost nedala, ale film – odvysílaný veřejnoprávní televizí, na který se mohli dívat společně s rodinou a přáteli – tu nespravedlnost vlastně napravit.

Ve svém posledním filmu o Janu Palachovi pracujete s novými archivními materiály, které vzbudily velkou pozornost.

Palach byl často líčen jako apolitický fantasta, ale z těch odtažitých archivů jasně vidíme, že měl politické myšlení. Například chtěl, aby studenti obsadili Československý rozhlas. A aby ze svých funkcí odešli Štrougal a Biľak. Ovšem našly se i další důležité dokumenty – např. hlášení agenta StB, který svému nadřízenému orgánu oficiálně sděluje, že na JIP k umírajícímu Palachovi přijde psychiatrická, která z něho bude dolovat jména dalších „pochodní“. A ona tam opravdu přišla a tomu chlapci, seškvárenému na škvarek, řikala: „Bolí to, vid?“ – Mimochodem: právě před chvílí jsem dostala zprávu, že tato paní doktorka už zase vyhozuje, že nás i Českou televizi bude za zveřejnění těchto archivů žalovat.

Myslím, že jsme postihli zajímavý moment vašich filmů, které nedojímají a chtějí být ožehavé a chtějí se vztahovat k přítomnosti, i když jde o události staré dvacet či čtyřicet let.

Děkuji za uznání. O to se samozřejmě snažím. A kdybych například vynechala úlohu té lékařky – jak na mě byl činěn nátlak – skrývala bych vlastně část historické pravdy, že?

Andrea Slováková, Petr Kubica, Marek Hovorka

ESEJ Morální patos: dějiny komunismu v zrcadle českých filmových dokumentů

POKRAČOVÁNÍ ZE STR. 1: Její reakce je sama o sobě dokumentem. V mnoha případech však dokumentaristé na původním materiálu pouze parazitují, aniž by jej nějak funkčně konceptualizovali. Příkladem za všechny může být rozsáhlý cyklus dokumentů *Tricet návratů* (1999), který doprovázel první porevoluční návrat *Triceti případů majora Zemana* na obrazovky veřejnoprávní televize. Zajímavý projekt dokumentárních komentářů k jednomu z vrcholných děl normalizační ideologie však dopadl pohříchu banálně. Dokumentaristé se v tomto případě omezili na triviální srovnání historické skutečnosti a její ideologicky deformované reprezentace. Ve většině z *Triceti případů* však tato jednoduchá juxtapozice nebyla možná, a tak tvůrci na *Zemana* prostě jen přilepili volně související témata. Ani jeden z nich se přitom nezabýval okolnostmi vzniku seriálu, žádný z nich se nepokoušel o analýzu principů, na nichž je filmový svět majora Zemana vystavěn. Nelze se divit ironickým poznámkám, že se *Zeman* na obrazovku ČT vrátil hlavně kvůli tomu, aby mohlo vzniknout třicet nových dokumentů, a že svým návratem mnoha lidem přidelal (snadnou) práci.

Jaké možnosti reflexe moderní historie nabízí filmový dokument? Může historii popularizovat, může vyprávět silný příběh konkrétního aktéra historických událostí a konfrontovat tak „velkou“ historii událostí s „malými“ vzpomínkami jednotlivců. Chce-li však dokumentarista překročit tyto hranice, musí provést alespoň minimální metodologickou reflexi toho, jaké možnosti reprezentace minulého mu filmová řeč nabízí. Nestačí zajímavé téma, ani silný příběh či sugestivní pamětník. Vždyť „mluvících hlav“ je kolem nás víc než dost. Hranice fádního historického dokumentu v tomto smyslu bezpochyby překračuje projekt Jana Šikla *Soukromé století* (2005). Tato jedinečná rekonstrukce rodinné paměti jde daleko za hranici popularizace a nabízí skutečně svébytný pohled na dějiny. Šíkl čerpá z rodinných filmových archivů a oživuje svět často banální každodennosti, jenž zajímavě kontrastuje s obrazy „velké“ historie, jak ji reprezentují dokumenty primárně zaměřené na politické dějiny či dobové filmové týdeníky. Funkčnost metodologických úvah můžu ukázat na německém dokumentu *Videogramy jedné revoluce* (1993), v němž režisér Harun Farocki rekonstruoval obraz pádu komunistického režimu v Rumunsku z autentických videonahrávek. Výsledný portrét se přitom hrozivě rozchází s historickou skutečností. Divák může získat dojem, že sleduje spontánní demokratickou revoluci. I přes svou strohou dokumentárnost a tvrdou autenticitu obraz klame. Dokument tak tematizuje samotné konstruování obrazů minulosti a s ním spojené nebezpečí manipulace. Tisíce údajných obětí Ceaușesova režimu z rumunského Temešváru v tomto ohledu ostatně představovaly krutou lekci pro západoevropská média.

Pro dokumentaristu může být přínosem spolupráce s dalšími odborníky. Dokládá to kupříkladu dokument Heleny Třeštíkové *Lidé, mám vás rád!* (1998), v němž je blíže analyzován mytizační i ideologický potenciál příběhu Julia Fučíka a jeho *Reportáže*. Koncepční přínos sémiotika Vladimíra Macury je zde nepřehlédnutelný. Pouhou pozitivistickou evidenci komunistických zločinů padesátých let překračují též dokumenty Kristiny Vlachové. Ve filmu *Věž smrti* (2002) se funkčně prolínají dvě časová pásma. V příběhu politického vězně Lukeše, jenž se roku 1951 neúspěšně pokusil o útěk z jáchymovského lágru, film dokumentuje realitu padesátých let. V druhém příběhu se minulost prolomuje do přítomnosti: někdejší politický vězeň, brutálně postřelený při pokusu o útěk, se marně domáhá spravedlnosti (1997 – 2002). Do popředí tak vystupuje téma vyrovnání se s minulostí, hořký příběh Jaroslava Lukeše odráží neschopnost české justice pojmenovat zločiny komunismu. Kristina Vlachová v souvislosti s fenoménem perzekuce politických vězňů odolala pokušení extenzivního popisu (každý má právo podat svědectví). *Věž smrti* nabízí jen jeden „malý“ příběh, ten se však, díky zdvojené perspektivě vyprávění, nabízí jako obecnější metafora české zkušenosti s dějinami. Nereflektuje „pouze“ dějiny, ale též jejich reflexi – osobní a kolektivní paměť. Méně je někdy více.

Většina současných českých dokumentů, jež se snaží nějakým způsobem reprezentovat historii, však trpí právě metodologickou nekonceptností. Převládá pozitivistická iluze, že dokument divákům prostě zprostředkuje historickou skutečnost. Ani silné téma však samo o sobě kvalitní dokument neudělá. To dokládá například film v hlavní roli Gustáva Husáka (2008) Roberta Sedláčka. Kostru Husákova portrétu tvoří záběry ze stejnojmenné divadelní inscenace Martina Čičváka. Scénář Viliama Klimáčka je přitom výrazně interpretující a rozhodně nemá dokumentární povahu. Sedláčkův film však nesleduje divadelního Husáka s odstupem. Slovenská perspektiva přitom k jisté korekci obrazu přímo vyzývá. Husákovská postava je v českém i slovenském historickém vědomí obklopena řadou mýtů. Oba obrazy se přitom liší. V obou případech však příběh někdejšího partyzána, vězně z padesátých let, přesvědčeného reformisty a pozdějšího normalizátora stále fascinuje. Proč? To film neřeší. Dokument fascinaci Husákovým příběhem spíše sugestivně recykluje, aniž by ji přitom alespoň z části ironicky dekonstruoval. Sedláčkův film je tak spíše dokumentem jedné bratislavské inscenace, než promyšlenou reflexí složité postavy Kunderova „prezidenta zapomnění“.

Kamil Činátl

Autor (*1975) je literární historik, působí na FF UK a v Ústavu pro studium totalitních režimů, vyučuje též na pražském Gymnáziu Jana Keplera.

KOREJSKÉ POHYBY V HLAVĚ

Cesta je ideální kostrou dokumentárního filmu – je to jistota i nejistota zároveň. Nabízí pevné vypravěčské vodítko, takže se v materiálu neztratí autor ani diváci, a k tomu předem zaručuje zážitek dobrodružství, protože není snad cesty, na níž se něco nesemele. Přinejmenším, je-li úplně nejhůř, se dá spoléhat na to, že „na cestě“ se proměňují charaktery cestujících, kteří při setkávání s relativním neznámým musejí přehodnocovat či bránit vlastní před-porozumění.

Režisérka Linda Jablonská si ve filmu *Vítejte v KLDŘ!* vyzkoušela známý rámec cesty během šestidenního výletu do Severní Koreje. Setkání s komunistickým prostředím starého, stalinistického stylu nabízelo dvojí exotiku. Především Kimův režim je mimořádně uzavřený a turisté se sem dostávají zřídka, takže jen málokdo ví, jak to tam skutečně vypadá („je to asi poslední režim tohoto typu, a může to tu rychle skončit, takže to může být jedna z posledních šancí, jak to vidět,“ vysvětluje svou motivaci jedna z účastnic českého zájezdu). A potom: když obyvatelé bývalé komunistické země vyrážejí na takovou cestu, je to něco jako výlet do vlastní minulosti, cesta proti času.

První exotická rovina se ve filmu často prolíná s druhou nebo na sebe přirozeně narážejí. Výletníci jsou nuceni neustále srovnávat předváděnou korejskou „realitu“ s tím, co kdysi bylo i „u nás doma“, vidí síť tajných, odhalují propagandu, pozorují, jak komunisté zvládají „ochranu“ turistů před skutečným životem v Severní Koreji. Skrze toto omezení jen tu a tam vystoupí obecnější úvaha, třeba když si jeden z turistů stěžuje, že je komunisté odřízli od skutečného života; zatímco oni sami se spokojeně baví, za plotem luxusního resortu se tře bída s nouzí. Ale ani to není nic nového, to je přece starý známý půdorys většiny cest západních turistů do zemí méně rozvinutého světa v Africe, Asii nebo Jižní Americe...

Filmaři se snaží využít každé příležitosti k rozhovorům s lidmi, ale jak se ukáže, jsou to vždy hovory omezené předchozím stranickým brífinkem. Režisérka i kamera

se setkávají s Korejci, kteří prošli ideologickým školením, a jehož hranice nikdo žádným způsobem nenařazuje. Kolorit „kontrolované cesty“ byl až příliš očekávaný, představy o fungování režimu Velkého bratra se naplnily. Stačily malé náznaky – uprázdněný chodník, u něhož zastavil autobus s turisty, silnice bez aut, ulice bez lidí – zbytek si každý domyslí sám, protože Velký bratr pracuje s představivostí a paranoíí potenciálně ohrožených. Pozornost se tak přirozeně stáčí na názory a proměny nálad v cestovatelské miniskupině. I Linda Jablonská se nakonec dopracovává k jediné platné mantře všech cestovatelů, totiž – že největším dobrodružstvím cest jsou pohyby v hlavě.

Ty korejské jsou pozoruhodně málo sebeironické. Převládá suverénní sebejistota, a to i ve chvíli, kdy se všichni z povinné úcty k hostitelům klaní Kim Ir-senově soše. „Nechtěl jsem, ale nakonec jsem to kvůli nim udělal,“ vysvětluje motivaci ke kompromisu vášnivý turista-kameraman-fotograf. Čeští cestovatelé většinou více vědí a méně objevují. A jen naprosto výjimečně se nechají unést pochybnostmi a city – to když tančí dokonale secvičení pionýři nebo když si přece jen připustí, že jejich průvodkyně, nesoucí stejné příjmení jako vůdce Kim, je osoba s lidskými emocemi a že si ona k nim a oni k ní možná vytvořili nějaký drobný vztah.

Záběry pusté a prázdné země s širokými dálnicemi bez aut, obrovskými stavbami, mezi nimiž nežijí lidé, s turistickou radostí, která se nijak neliší od ostatních (památky, hotely, oslavy pití, jídla a folkloru), vyvolávají depresivní úzkost. Avšak z této prázdnoty se ve *Vítejte v KLDŘ!* nevyvozuje nějaké nové myšlení, nýbrž prostý návrat k naší dobré existenciální jistotě ve světě relativních demokratických svobod. Výlet do Kimova komunistického ráje se tak v závěru proměňuje v obyčejnou exkurzi do zoo (tou byl ale film od počátku, jen to z kraje nebylo tak dobře vidět jako z konce). Jaká radost, že se vracíme domů, kde si můžeme dál namlouvat, že právě tady prožíváme ty pravé, svobodné pohyby v hlavě...

Petr Fischer

autor je komentátorem *Hospodářských novin*

VIRTUÁLNÍ JFK

Jak by to bylo ve Vietnamu, kdyby Kennedy zůstal naživu.

„Fascinující...“

New York magazin

„Velmi přesvědčivý vzhled. Naprosto podmanivý...“

Hollywood reporter

...film, který můžete vidět pouze v dubnu v kině OKO

Výjimečný snímek reprezentuje výsostnou podobu paralelní historie a rozvíjí pravděpodobně nejdiskutovanější „kdyby“ v dějinách Spojených států:

Jak by prezident John F. Kennedy řešil situaci ve Vietnamu, kdyby nebyl v roce 1963 zavražděn, a kdyby byl v roce 1964 znovu zvolen.

Fascinující snímek využívá řady dosud neznámých materiálů a archivních záběrů.

Režie: Koji Masutani

Virtual JFK: Vietnam If Kennedy Had Lived
USA 2008 / 80 min. / české titulky

Nepromarněte šanci zhlédnout tento dokument – v ČR je promítán pouze v těchto dnech: od 4. do 7. dubna vždy ve 21:30 a od 24. do 29. dubna vždy v 19:30.

Americký měsíc najdete v:
Bio Oko, Františka Křížka 15, Praha 7
www.biooko.net

Vlaky z Winnipegu

*jsem vlak z Winnipegu
do teď žádný domov nemám
řítím se směrem na sever, východ, západ
svou píseň davům zpívám*

*jsem vlak z Winnipegu
nemohli slyšet dlouhé roky
tu toužebnou píseň, co jsem pro ně pěl
ruce ukazovaly jejich strachy*

*jsem vlak z Winnipegu
můj řvoucí motor, ocel a kola
cheň – třesk – maz, moje ruce,
jaká je duše řidičova*

*jsem vlak z Winnipegu
spojí pole a led
a hory, jezera a pobřeží deště
požádal jsem o tebe a poklek*

*jsem vlak z Winnipegu
tvé větve, proutky i ostruhy
nasměřuj mne do oblak a zpátky
jedu na sever, jsem tvým*

* * *

*jsem vlak z Winnipegu
neměl jsem žádný domov, až tebe
tvé šaty, pak vítr a tvé rozčuchané vlasy
moji kolejniční na dráze je pravda.*

*Clive Holden, Trains of Winnipeg: poems
překlad Andrea Slováková*

*Clive Holden je kanadský režisér.
Jeho experimentální dokument Vlaky z Winnipegu z roku 2004
je složen ze čtrnácti vizuálně sblužujících básní.
V loňském roce jde o mezinárodní premiéru MFDFF Jihlava
vidět avantgardní portrét – instalaci Ken Dryden.*

DOKI
REVUE 1.09

Šéfredaktorka: Andrea Slováková. Redakční rada: Marek Hovorka, Petr Kubica. Layout a sazba: Belavenir. Ilustrace: Vladimír 518. Korektury: Jiří Fogl. **Dok.revue** vydává Mezinárodní festival dokumentárních filmů Jihlava ve spolupráci s týdeníkem Respekt, za podpory Státního fondu ČR pro podporu a rozvoj české kinematografie a Ministerstva kultury ČR.

www.dokument-festival.cz

Státní fond České republiky
pro podporu a rozvoj české kinematografie

MINISTERSTVO
KULTURY

POZNÁMKA REŽISÉRA

S Alénem Divišem sdílím od konce osmdesátých let minulého století jeden prostor, což nepochybně byl podstatný moment, proč jsem jeho život a dílo začal, poprvé někdy v polovině devadesátých let, mapovat objektivem filmové kamery. V jeho ateliéru jsem řadu let bydlel a máme tam stále střížnu-ateliér. Vždy, když tam na mě z ničeho nic padla tíha, říkal jsem si, že Alén přišel na návštěvu.

Smějící se kostlivci v Svatebních košilích nebo vězeňské zdi La Santé, kde Diviš strávil rok života. Již někdy od konce osmdesátých let, kdy jsem se s jeho dílem poprvé setkal, mě Diviš fascinuje. Existencialismus, humor, něha, syrovost. Film jsme stříhali s Milošem Málkem právě v Divišově ateliéru, došlo tak k tomu, že jsme do tohoto prostoru na filmovém pásu vlastně vrátili dílo, které zde bylo naposledy ještě někdy před

malířovou smrtí v roce 1956. Diviš, odmítající tančit dobové tance, ke konci života v ateliéru maloval a vlastně již ani moc nevycházel, „zalezlý jak škvor pod kamenem“, často měl prý i hlad. Ateliér také ve filmu hraje, jeho světelná atmosféra, ale především jeho okno, okno do nebe, průhled do věčnosti.

Momentem, zásadním pro vznik filmu a pozoruhodným pro diváka, je ale samotný složitý malířův osud, v němž je zároveň obsažena celá jedna epocha – předválečná Paříž, Maroko, New York, poválečná Praha – vše uzavřeno jeho předčasnou smrtí v roce 1956, uprostřed temnoty radostného budování komunismu.

V této celovečerní verzi filmu Alén vyprávějí o Divišově podivuhodných a málo známých životních cestách a kolizích všichni žijící pamětníci, které jsme v běhu posledního desetiletí byli schopni nalézt. Další postavou filmu je Divišovo dílo, ve kterém nás Alén, schopný reflektovat svoji dobu, provází ve svých uhlech, kvaších a olejích svým vlastním osudem.

Martin Řezníček

ČESKÁ RADOST

● Cenu za režii získala na festivalu Jeden svět česká režisérka Jana Ševčíková za film *Gyumri*. Ve stejný čas uvedl snímek v hlavní soutěži i pařížský festival Cinema du Réel. Tři roky se s malým štábem vracela s neústupností a empatií sobě vlastní do Arménie, aby s odstupem téměř dvaceti let zkoumala, zda a jak se lze vyrovnat se ztrátou dětí způsobenou ničivým zemětřesením v roce 1988. ● Po loňské úspěšné retrospektivě filmů Miloše Formana v newyorském Muzeu moderního umění uspořádalo letos tamtéž České centrum filmový profil Ivana Passera a Jana Šikla, který s velkým diváckým ohlasem osobně uvedl svůj výjimečný dokumentární projekt *Soukromé století*. Na pozadí silných osobních příběhů, vizualizovaných skrze svitky zachovaných osmičkových a šestnáctkových rodinných filmů, sleduje pohnuté české moderní dějiny. ● Na největším dokumentárním festivalu

Jižní Ameriky, který s provokativním názvem *It's all true* probíhá paralelně v São Paulu a Rio de Janeiro, představila režisérka Helena Třeštíková svůj poslední oceňovaný časosběnný snímek *René*. ● Povzbuzena zařazením dokumentárních filmů mezi kategorie oceňované výročními Českými lvy uvedla do distribuce od začátku roku pětice distribučních firem šest českých dokumentů, doplněných dvěma zahraničními. Největší pozornost vzbudily snímky *Vítejte v KLDR!* režisérky Lindy Jablonské, *Ježíš je normální!* studentky FAMU Terezy Nvotové a *Babička* slovenské dokumentaristky Zuzy Piusi. Do období druhé světové války se vrací film Martina Hanzlíčka *Krátká dlouhá cesta* a závěrečný díl tetralogie Lukáše Přibyla *Zapomenuté transporty do Polska*. Posledním českým dokumentem v distribuci je krátký snímek Kláry Tasovské *Vračka*, který je součástí kolekce čtyř studentských snímků *Made in FAMU*. Společnost Aerofilms, která věnuje distribuci dokumentů největší pozornost, rozšířila své portfolio i o animovaný válečný film *Valčík s Baširem*.

INZERCE

14. – 19. 4. 2009

vidět & vědět | watch & know

AFO44

academia film olomouc

44. MEZINÁRODNÍ FILMOVÝ FESTIVAL POPULÁRNĚ-VĚDECKÝCH A DOKUMENTÁRNÍCH FILMŮ
44TH INTERNATIONAL FESTIVAL OF POPULAR-SCIENTIFIC AND DOCUMENTARY FILMS

AKREDITACE ZDARMA!

ČESKÁ A ZAHRANIČNÍ SOUTĚŽ | TAJEMSTVÍ VESMÍRU | DR. HOUSE – PRAVDA, NEBO MÝTY? | PŘÁVA ZVÍŘAT | PSYCHOLOGIE DAVU – POKUSY NA LIDECH | GENDERRR | KAMEROU DO (OLOMOUCKÉ) HISTORIE

AFO.CZ